

кинематографічний кадр. Розглянуті особливості створення кинематографа як системи виробництва тривалого зображення. Охарактеризовані категорії: кадр, план, ракурс, композиція кадра, світ і колір, рух, художнє простір фільма, художнє час фільма, монтаж. Визначені прийоми операторського мистецтва, нові засоби візуальної виразності.

Ключові слова: об'єктивної і суб'єктивної реальності, тривале зображення, кадр, план, ракурс, композиція кадра, світ, колір, рух, художнє простір фільма, художнє час фільма, монтаж.

Maslova T. Reflection of Objective and Subjective Reality in Cinema

The article deals with the problem of means of artistic expression in the art of cinema and their use in the art of cameramen. Creating an objective reality on the cinema screen. The most important directions of research of objective reality are substantiated. The notion of subjective and subjective reality is defined. A comparative analysis of the concepts of painting, cinematographic frame is carried out. Features of creation of cinema as a system of reproduction of long image are considered. Characterized by categories: frame, plan, angle, frame composition, light and color, motion, film's artistic space, film's artistic time, installation. The techniques of operatic art, new means of visual expression are determined.

Key words: objective and subjective reality, long image, frame, plan, angle, frame composition, light, color, movement, film art, film art time, installation.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2018 р.

Прийнято до друку 01.03.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. І. М. Ковчина

УДК 341.221.4:378 (4-11)

І. В. Мигович

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Інститут вищої освіти завжди займав посередницькі позиції між особистістю (*personalitate*), суспільством (*societatis*) і державою (*statum*). У вітчизняній педагогічній науці існує певний теоретичний і практичний досвід розв'язання проблем вищої освіти. Так, окремі аспекти організації освіти ставали предметом історико-педагогічних, компаративних і соціологічних досліджень, проведених в Україні та СНД наприкінці ХХ –

початку ХХІ століття, у контексті яких розглядалися проблеми становлення й розвитку вищої освіти (Н. Абашкіна, Г. Артемчук, В. Базуріна, Т. Вакуленко, В. Грачова, І. Гушлевська, О. Джуринський, Т. Кошманова, О. Кузнецова, В. Луговий, А. Максименко, В. Попович, Г. Січкаренко та ін.); реформування, оновлення та модернізації навчально-виховного процесу в системі вищої освіти (Я. Бельмаз, О. Бочарова, Л. Ведернікова, А. Галаган, Л. Герасіна, О. Глузман, Л. Зязюн, В. Капранова, Л. Карпинська, Н. Козак, П. Кряжев, Ю. Кучер, Н. Лавриченко, М. Лещенко, З. Малькова, О. Огієнко, О. Ольхович, К. Павловський, А. Парінов, І. Пасинкова, Г. Поберезська, О. Пономарьова, Р. Роман, О. Романенко, С. Романова, А. Саргсян, А. Сбруєва, С. Синенко, Л. Шаповалова, Б. Шуневич, В. Червонецький та ін.).

У той самий час зарубіжні дослідники зосереджують увагу переважно на таких питаннях вищої освіти, як підтримка автономії вищих навчальних закладів (Ф. Альтбах, А. Барблан, Д. Друрі, Д. Ленцен, С. Райхарт, У. Фельт та ін.); забезпечення рівного доступу до вищої освіти, зміцнення зв'язків університету з суспільством (Д. Вард, Дж. Дугласс, Г. Гінкель, Й. Йохансон, К. Павловські, Ф. Ріддл, Б. Саньял, Я. Фігель, П. Флазер, Е. Фромент, Т. Халік та ін.); визначення тенденцій та рушійних сил розвитку сучасної європейської вищої освіти (Р. Бердал, Л. Вебер, Дж. Девіс, І. Йонссон, В. Каммінгз, А. Корбетт, Г. Нів, Т. Нокалла, П. Скотт, У. Техлер, Р. Флауд та ін.); фінансування, управління, забезпечення якості вищої освіти (В. Абрахам, А. Амарал, Л. Вебер, О. Ветторі, Г. Вінклер, А. Девідсон, Д. Ділл, К. Ебі, А. Ковалкевич, Дж. Сізер, А. Сурсок, М. Тайт, В. Томуск, Л. Харві, Г. Харман, Е. Хезелкорн, К. Хефнер, К. Ходсон, К. Шрамм та ін.) тощо.

Зауважимо, що не зважаючи на велику кількість робіт, присвячених питанням трансформації систем вищої освіти загалом та країн Східної Європи зокрема, спостерігаються певні розбіжності між уявленнями науковців, управлінців у системі вищої освіти щодо напрямів та обсягу реформувань в цьому напрямку, оскільки жорстка конкуренція на міжнародному освітньому ринку та інтернаціоналізація призводять до того, що окремі аспекти систем вищої освіти країн Східної Європи подекуди суперечать вимогам сучасного соціально-економічного середовища, в якому функціонують європейські університети. Нові державні стратегії в галузі вищої освіти, публічні дебати щодо питань вищої освіти, зміни у чинному законодавстві, підкреслюють, що системи вищої освіти названих країн мають адаптуватися до сучасних умов, диверсифікувати та підвищувати свою ефективність через нові механізми управління [1, с. 217].

Отже, зміни у вищій освіті зазвичай обумовлені змінами в суспільстві, але і сама вища освіта під впливом тих чи інших трансформаційних процесів, що їх переживає соціум, здатна через особистість впливати на суспільство і державу. Так, трансформація систем вищої освіти посттоталітарних країн нерозривно пов'язана з

історією Європейського співтовариства, еволюцією його норм і структур, оскільки відбувалася вона саме під впливом тих процесів, що їх переживали центральні європейські країни. Розглянемо ці процеси детальніше.

Угода про створення Європейського Союзу, більш відома як Маастріхтська, була підписана в 1991 р. й поглибила інтеграцію європейських країн, визначивши терміни й критерії створення економічного та валютного союзу і створивши умови, що сприятимуть налагодженню або зміцненню співпраці в двох значущих галузях, – зовнішньої політики й безпеки з одного боку, та національної внутрішньої політики й юстиції з іншого [2, с. 9]. Також уперше було сформульовано умови підтримки Євросоюзом освіти.

Амстердамська угода від 1997 р. та угода, підписана в м. Ніцці в 2000 р., ініційовані у зв'язку з можливим збільшенням числа країн-учасниць Євросоюзу до 30, були спрямовані на вирішення питань інституційної реформи, ухвалення рішень, соціальних аспектів спільного ринку, імміграції, надання притулку, спільної політики у сфері закордонних справ і безпеки. Угода, ухвалена в Амстердамі, також відбила цілі ЄС, що змінюються у зв'язку із стрімкою глобалізацією економіки. Провідною метою держав-членів ЄС стало досягнення максимально можливого рівня знань людей шляхом забезпечення широкого доступу до освіти й безперервного оновлення її змісту. Проект конституційної угоди, підписаний у Римі в 2004 р., став подальшим етапом розвитку цього процесу [Там само].

У 1989–1993 рр. Європейське співтовариство перетворилося на Європейський Союз. Це були роки розпаду СРСР і підписання дванадцятьма країнами-членами європейської співдружності Маастріхтської угоди про створення Європейського Союзу (1991 р.). Таким чином, з'явилася надія на створення потужного континентального об'єднання європейських країн. У травні 2004 р. співтовариство здійснило найбільше розширення, прийнявши вісім країн Центральної та Східної Європи, що входили раніше до складу Радянської імперії, а також острів Мальту і грецький Кіпр [2, с. 10].

У 1999 р. 25 країн Європейського Союзу підписали економічну Лісабонську угоду, за виконання якої відповідають Європейська комісія та національна влада кожної держави. Згідно з Лісабонською угодою, ключовим завданням університетів стала підготовка населення країн Європи – як молодого, так і похилого віку – до виконання його ролі в заснованому на знаннях суспільстві, в якому економічний, соціальний і культурний розвиток залежать від розробки й розповсюдження знань та умінь. Сучасні суспільства, порівняно з аграрними й промисловими суспільствами минулих століть, залежать від застосування знань, високорівневих умінь, ділових навичок, використання комунікацій та інформаційних технологій. Саме з розвитку цих умінь із залученням предметної освіти та професійної підготовки, заснованої на результатах

фундаментальних досліджень, європейські університети посідають першість [3, с. 203]. Таким чином, стратегія спрямована на економічні, соціальні, екологічні перетворення, на підвищення конкурентоспроможності європейської спільноти не шляхом соціального демпінгу, а шляхом інвестування у засноване на знаннях суспільство з високим рівнем продуктивності.

Лісабонська стратегія або Лісабонська угода визначила амбіційні соціально-економічні цілі Європи й передбачила серйозне збільшення фінансування науки з метою створення в Європі найпотужнішої економіки знань. Це був план економічного розвитку Європейського Союзу до 2010 р. Лісабонський процес було зумовлено економічними причинами, він спирався на дослідження вищої якості, досконалість, рейтинг, технології та інновації. Лісабонський процес виходив з економічної необхідності створення європейського суспільства знань і розглядав зміцнення сектора вищої освіти як етап досягнення цієї мети. Одним із пунктів Лісабонської угоди стало створення Європейського простору наукових досліджень.

Світові процеси також вплинули на розвиток європейської вищої освіти. У глобальному науковому сенсі інформаційно-комунікаційна революція 80-х рр. забезпечила широке розповсюдження знань; у 90-ті роки революція в генетиці обумовила прогрес в охороні здоров'я та навколишнього середовища [4, с. 44]. Європа почала очікувати від вищої освіти допомоги у вирішенні завдань XXI століття. Зміна клімату, енергетичні проблеми, зріст тривалості життя, прискорення технологічного прогресу, підвищення глобальної взаємозалежності, зростання економічної нерівності, яка постійно поширюється як у межах Європи, так і між Європою та іншими континентами – всі ці процеси потребують відповідного вивчення й фундаментального дослідження, технологічних та соціальних інновацій, спрямованих на вирішення проблем за ступенем їх появи й забезпечення успішного економічного розвитку у поєднанні з соціальною стабільністю у різних суспільствах. Європейські університети, які також відрізняються різноманітністю, покликані спільно вирішувати зазначені проблеми.

Повертаючись до трансформації європейської освітньої політики, то підписання акту про створення спільного ринку й активна позиція Європейської Комісії з 1985 р. призвели до ініціації великої кількості програм, що стосуються освіти, в кінці 80-х – на початку 90-х рр. минулого століття, зокрема, програми *Comett* (Спільна програма з технічної освіти й підготовки), програм *ERASMUS* та *ERASMUS+* (Європейська спільна схема підтримки мобільності студентів університетів), програми *TEMPUS* (програма Транс-мобільності для студентів університетів), програми *Jean Monnet* (мета – підвищення рівня знань та поінформованості суспільства в ЄС та поза його межами з питань європейської інтеграції через стимулювання викладання, дослідницької діяльності з європейської інтеграції, зокрема стосунків ЄС

з іншими країнами, та міжлюдського та міжкультурного діалогу) тощо [2, с. 11].

Ініціювання ж в 1999 році Болонського процесу, який став найбільш амбіційною в історії реформування Європейського простору вищої освіти спробою забезпечити високу міру прозорості щодо освітніх програм та механізмів впровадження якості освіти, стало додатковим чинником поступової реконструкції європейських систем вищої освіти та відповідно більшої консолідації європейського освітнього простору. Визначаємо наступні фактори, які вплинули на цей процес: 1) поглиблення процесів глобалізації, модернізації, інтеграції в Європі; 2) зростання ролі освіти в суспільному розвитку і водночас відставання розвитку освітньої сфери від потреб і запитів європейського співтовариства; 3) доцільність інтеграції систем освіти посттоталітарних країн у світовий та європейський освітній простір [5, с. 6]. Не ставлячи під сумнів важливість Болонського процесу для реформування європейського освітнього простору, зазначимо, що цей процес від самого початку не охоплював весь спектр питань та модифікацій у вищій освіті сучасної Європи. Скоріше національні системи вищої освіти європейських країн лише частково трансформувалися під його впливом. Більш значущими чинниками змін стали збільшення кількості студентів, нездатність держави фінансувати освіту збільшеного числа молоді та перехід від елітної до масової вищої освіти. Тож Болонський процес є скоріше відповіддю на ці зміни, ніж їх каталізатором [6, с. 23–36; 7, с. 11–13].

Розглянемо досліджуваний нами хронологічний період кризь призму центральних тем педагогічних розвідок. У європейських публікаціях 80-х рр. XX ст. про вищу освіту простежується бажання вивчити та використати досягнення США в галузі дослідження проблем вищої освіти, аналізується також досвід Великобританії, Німеччини та Франції. З 90-х рр. з'являються загальні теми для обговорення – зовнішнє та внутрішнє забезпечення якості освіти, академічна мобільність, інтернаціоналізація тощо. Водночас все частіше наголошується на унікальності європейського досвіду, необхідності збереження європейського розмаїття. Характерною особливістю розвитку вищої освіти називають зростання її економічної ефективності. Так, за оцінками Світової організації торгівлі, ринок послуг у сфері вищої освіти на початку XX ст. перевищив 30 млрд доларів, а контингент іноземних студентів у вищих навчальних закладах світу досягнув майже 5 млн. осіб. Якщо прийняти до уваги, що навчання одного середньо-статистичного студента в рік обходиться у 20 тис. доларів, стає зрозумілим, що від можливості залучення іноземних студентів залежить не тільки фінансовий стан окремого навчального закладу або національної системи освіти, але й їх популярність та престиж. Одночасно провідною тенденцією у країнах Східної Європи стає зростання студентської мобільності.

Що ж до початку XXI ст., то найбільш дослідженими і відповідно цікавими для європейських та українських учених з питань вищої освіти

є три блоки тем: 1) *вища освіта і зовнішнє середовище*: працевлаштування випускників, підприємницька діяльність університетів, трансфер технологій, наднаціональна вища освіта; 2) *вища освіта і внутрішнє середовище*: демократизація доступу до отримання вищої освіти, інноваційні підходи до навчання, засвоєння та використання інформаційно-комунікаційних технологій; забезпечення якості та акредитація, фінансування та управління вищою освітою; 3) *Болонський процес* [8, с. 1]. Національні уряди та міжнародні організації надають підвищеної уваги саме питанням реалізації Болонських положень у практиці вищої освіти європейських країн. У плани вищих навчальних закладів входить оптимізація інформування щодо європейського простору вищої освіти, підтримка європейської вищої освіти, а також забезпечення її привабливості та конкурентоспроможності в усьому світі, зміцнення співпраці на основі партнерства, посилення діалогу з питань стратегії, продовження роботи з визнання кваліфікацій і періодів навчання [9, с. 3].

Зауважимо, що хоча потенційна конвергенція європейських систем вищої освіти і донині є широко обговорюваною темою, емпірична та порівняльна бази для розуміння цієї проблематики залишаються недостатньо окресленими. Так, серед найбільш дискусійних називають питання протиставлення національних систем вищої освіти країн Східної Європи сучасним тенденціям щодо інтернаціоналізації вищої освіти та відповідно змінам у соціально-економічній сфері цих країн. Усвідомлення урядами країн Європейського Союзу того факту, що вища освіта – це товар, який можна продавати в глобальних масштабах [1, с. 220], усвідомлення необхідності враховувати потреби та вимоги глобального ринку праці з його транснаціональними потоками робочої сили, власне і спричинили впровадження Болонських реформ у вищій освіті. Відповідно Болонський процес розглядаємо як своєрідний інтерфейс між національним та міжнародним компонентами у вищій освіті, серед яких провідними є вже згадувані нами скорочення державного фінансування освітньої сфери і зростання кількості студентів – іноземних громадян у вищих навчальних закладах Європи.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що розвиток сучасної європейської вищої освіти відбувається у відповідності до історичних, політичних та економічних перетворень у європейському суспільстві з кінця ХХ ст. і до теперішнього часу. Ці соціальні зміни впливали насамперед на фінансові умови функціонування європейських університетів, що в свою чергу призвело до підвищення вартості освітніх послуг, перерозподілу годин між академічною та самостійною роботою студентів, трансформації навчального плану, активізації комерційної діяльності університетів тощо. Саме функціонування в умовах невизначеного середовища зумовлює сутність і зміст сучасної європейської вищої освіти і становить перспективи подальшого аналізу.

Список використаної літератури

1. Maassen P. A. M. The Economy, Higher Education, and European Integration: An Introduction / P.A.M. Maassen, Åse Gornitzka // Higher Education Policy. – 2000. – Vol. 13. – № 2. – P. 217 – 225. **2. Corbett Anne.** Universities and the Europe of Knowledge: ideas, institutions, and policy entrepreneurship in European Community higher education policy, 1955 – 2005 / Anne Corbett. – Palgrave Macmillan, 2005. – 268 p. – P. 9. **3. Perkin Harold.** History of Universities / Harold Perkin // International higher education: an encyclopedia /edit. by Philip G.Altbach. – New York & London : Garland Publishing Inc., 1991. – 1165 p. – P. 169 – 204. – P. 203. **4. Shah Mahendra M.** Humanity, Nature, Sustainable Development / Mahendra M. Shah // The Wealth of Diversity. The Role of Universities in Promoting Dialogue and Development. – IUA, 2004. – 198 p. – P. 35 – 60. – P. 44. **5. Фініков Т.В.** Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна. – К. : Таксон, 2002. – 176 с. – С. 6. **6. Flaud Roderick.** Convergence and Diversity / Roderick Flaud // Europe's Universities beyond 2010 : Diversity with a Common Purpose. Reader. – EUA, 2007. – P. 23 – 36. **7. Froment Eric.** Quality assurance and the Bologna and Lisbon objectives / Eric Froment // Embedding Quality Culture in Higher Education. – 2007. – P. 11–13. **8. Trends and Developments in Higher Education in Europe** (in the context of the follow-up to the World Conference on Higher Education). Report. – European Centre for Higher Education (UNESCO-CEPES), Paris, 2003. – 38 p. – P. 1. **9. Jonasson Jon Torfi.** Inventing Tomorrow's University. Who is to Take the Lead? / Jon Torfi Jonasson. – Bononia University Press, 2008. – 160 p. – P. 3.

Мигович І. В. Теоретичні засади дослідження систем вищої освіти країн Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ століття

У статті представлено провідні тенденції модифікації систем вищої освіти країн Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ століття. Огляд теоретичних джерел з проблематики роботи дозволив акумулювати дані стосовно європейських політичних, економічних, наукових змін кінця ХХ ст., які стали підґрунтям для трансформації систем вищої освіти досліджуваних країн й обумовили їхні особливості у ХХІ ст., зокрема, фінансову діяльність, викладацьку та студентську мобільність, забезпечення доступу до вищої освіти тощо. За результатами аналізу було констатовано, що політичні та соціально-економічні зміни, що їх переживали посттоталітарні країни, вплинули на фінансові умови функціонування вищих навчальних закладів цих країн, що в свою чергу призвело до підвищення вартості освітніх послуг, активізації комерційної діяльності університетів тощо.

Ключові слова: система вищої освіти, країни Східної Європи, Європейський Союз, Болонський процес, Лісабонська угода.

Мигович И. В. Теоретические основы исследования систем высшего образования стран Восточной Европы конца XX – начала XXI века

В статье представлены основные тенденции модификации систем высшего образования стран Восточной Европы конца XX – начала XXI века. Обзор теоретических источников по проблематике работы позволил аккумулировать данные о европейских политических, экономических, научных изменениях конца XX века, которые стали основой для трансформации систем высшего образования исследуемых стран и обусловили их особенности в XXI веке, в частности, в финансовой деятельности, преподавательской и студенческой мобильности, обеспечении доступа к высшему образованию и т.д. По результатам анализа было констатировано, что политические и социально-экономические изменения, которые переживали посттоталитарные страны, повлияли на финансовые условия функционирования высших учебных заведений этих стран, что в свою очередь привело к повышению стоимости образовательных услуг, активизации коммерческой деятельности университетов и т.п.

Ключевые слова: система высшего образования, страны Восточной Европы, Европейский Союз, Болонский процесс, Лиссабонский договор.

Myhovych I. Theoretical Framework for Investigation of Eastern Europe Higher Education Systems: end of the XX – beginning of the XXI centuries

The article highlights leading tendencies in the modification of systems of higher education in the countries of Eastern Europe at the end of the XX – beginning of the XXI centuries. The overview of theoretical resources has allowed to accumulate the data on the European political, economic, scientific changes at the end of the twentieth century. These changes have become the basis for transformation of higher education systems of the countries under investigation and have caused the peculiarities of these systems in the XXI century, in particular, peculiarities of financial activity, teaching and student mobility, access to higher education, etc. The analysis has shown that the political, social and economic changes, which the post-totalitarian countries experienced, have influenced the financial conditions of functioning of higher educational institutions at these countries. This fact, in turn, has led to the increase in the cost of educational services, the intensification of commercial activities of universities, etc.

Key words: Higher Education System, Countries of Eastern Europe, European Union, Bologna Process, Lisbon Treaty.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2018 р.

Прийнято до друку 01.03.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Курило В. С.